

Görüşler / *Opinion Papers*

Tüketim Toplumu/Kültürü Bağlamında Boş Zaman ve Halk Kütüphanelerine Etkisi Üzerine Bir Deneme

An Essay on the Affect of Consumerist Society/Culture on Free Time and Public Libraries

Aytaç Kayadevir*

Öz

Denemede, ilkin, boş zaman kavramı üzerinde durularak, bu zaman diliminin, kapitalizmin özgül bir ideolojisi olarak tüketim toplumunun/kültürünün etkisi altında kaldığı ve böylece, bireylerin, insanî yetilerini geliştirebileceği ve kendilerini özgür kılacakları bir zaman dilimi olmaktan çıktığı vurgulanmıştır. Bu haliyle boş zaman, bütünüyle, tüketimi koşullayan ve bu bağlamda, para ile satın alma ediminin gerçekleştiği bir zaman dilimi olarak görülmektedir. Bireyler, boş zamanlarında, giderek daha fazla oranda, alışveriş merkezlerinde aylak gezintiyi, alışverişi ya da evlerinde televizyon izlemeyi tercih etmektedirler. Kuşkusuz bu tercihlerin şekillenmesinde, medyanın dolayımı büyük bir rol üstlenmektedir. Yine aynı medya, tüketime konu olamayacak şeyleri, bilinçli olarak göz ardı etmektedir. Yapısı gereği tüketime konu olmayan ve aynı zamanda boş zaman değerlendirme işlevine sahip olan halk kütüphaneleri tam da bu “şey”lerden biri olmaktadır: Tüketim toplumu, medya dolayımıyla, halk kütüphanelerinin yaşam alanlarını daraltmaktadır. Bunun, Türkiye genelinde özellikle doğru olduğu iddia edilmekle birlikte, A.B.D ve diğer batı ülkelerinde tersi bir durumun var olması, bir çelişki görünümü yaratmaktadır. Bu çelişkidен çıkış yolu ise, ülkemizde, batı ülkelerinin tersine, Aydınlanma Çağı'nın yaşanmamış olmasında ve bunun doğal sonucu, Türkiye'de, halk kütüphanelerine mayasını çalan aydınlanma geleneğinin yokluğunda bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: halk kütüphaneleri; boş zaman; tüketim toplumu/ kültürü; aydınlanma

* Yüksek lisans öğrencisi. İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. e-posta: aytac_kayadevir@hotmail.com

Abstract

This essay, first of all, emphasizes on the concept of free time which is under the influence of the consumerist society/culture as a specific ideology of capitalism and, thus, no longer a time zone in which individuals may improve their humanly capacities and free themselves. Free time, in its new form, is viewed as a time slice which conditions consumption and causes the act of purchasing. Individuals increasingly prefer wandering about shopping malls or watching TV at home in their free time. The media no doubt has a role in shaping such preferences. It is the media which deliberately ignores those things which are not a question of consumption. Public libraries are one of those things which are naturally not places of consumption yet places for passing free time. The consumerist society narrows down the life space of public libraries through media. The claim that this is especially valid in the case of Turkey while it is not so in the US and other Western countries creates a paradox. The way out of this paradox has been found in the absence of the Enlightenment tradition and its consequent failure in fermenting public libraries in Turkey.

Keywords: *public libraries; free time; consumerist society/ culture; enlightenment*

Giriş

Ülkemiz kütüphanecilik literatürü incelendiğinde, boş zaman değerlendirme ile halk kütüphaneleri arasında ilişki kuran ve bunu ele alan çalışmaların niceliksel olarak yetersizliği gözlerden kaçmamaktadır. Oysa halk kütüphanelerinin önemli işlevlerinden biri de “boş zaman değerlendirme” dir. Konuyu ele alan az sayıdaki mevcut çalışmalar incelendiğindeyse, boş zamanların değerlendirilmesi noktasında, halk kütüphanelerinin etkisiz kaldığı belirtilmekte; neden olarak da halk kütüphanelerine içsel faktörler ya da toplumun yapısında içkin bulunan sosyolojik özellikleri gösterilmektedir. Toplumun sosyolojik yapısının halk kütüphanesi kullanımı üzerinde etkili olduğu bilinen bir durum olmakla birlikte, sosyolojik yapının da bir üst-belirleyenlerinin bulunduğu düşünüldüğünde, bu üst-belirleyenlerin neler olduğunun da konuya dahil edilmesi gerektiği ortadadır. Dolayısıyla, belirtilen nedenler, gerçekliğin bir tarafını yakalamaktaysa da, boş zaman ve boş zamanın halk kütüphanelerinde geçirilmesi/geçirilmemesi dendiğinde, diğer başka etmenler bir yana, bir de Tüketim Toplumu olgusunun etkileri üzerinde durmak gerekmektedir.

Bu denemede; ilk bölümde, tüketim toplumunun belirleyiciliği altında var olan boş zaman olgusuna değinilerek, bu zaman diliminin günümüzde içinin boşaltılarak ontolojik anlamının değişime uğratıldığını ve bu zamanın metalaştırıldığını ve ikinci bölümdeyse, halk kütüphanelerinin “ücretsiz hizmet sunan kurumlar” olmaları ölçüsünde, metalaştırılma çemberinin dışında kaldığı ve kalacağı ve bu anlamda,

tüketicilerden beklenen “para ile satın alma ediminin” gerçekleştirilebileceği mekânlar olmadıkları için, medya dolayısıyla tüketim toplumu tarafından gözlerden bilinçli olarak uzak tutulduğunu, bunun yerine, tüketiciye dönüştürülmüş her bireyden, boş zamanlarında, meta panayırlarında vakit geçirmelerinin istendiğini – aslında buna zorlandıklarını – ve bunun da, Türkiye’de halk kütüphanelerinin boş zaman etkinliklerinde neden tercih edilmediği sorusuna yanıt olabileceğini öne süreceğim. Öte yandan, denemenin amacı bu şekilde ifade edildikten sonra, bir ikinci amacının da – ama aynı zamanda *amaçlanmayanın* da – ifade edilmesi, yazının devamı için zorunluluk taşımaktadır. Denemede söylenenlerle, halk kütüphanesine boş zaman bağlamında sergilenecek yaklaşımlarda değişik bakış açısı getirme ve olumlu anlamıyla tartışma yolunu açma amacı güdülmektedir. Amaçlanmayan ise, bu söylenenlerin, kanıtlanması çabasıdır. Başka deyişle, deneme, kanıtlama kaygısı gütmeksizin, *Türkiye özelinden hareketle*, fikir paylaşımı şeklinde ele alınabilecek bir yazı olarak düşünülmüştür. Bu anlamda, şahsıma ait olan her bir düşünce, kendi içinde yanlışlanabilme ihtimalini de taşımaktadır.

Genel olarak kütüphanelerin, özelde de halk kütüphanelerinin toplumsal işlevlerine bakıldığında, bu işlevlerin ne olduklarına ilişkin, birçok çalışmada, birbirine çok yakın ifadelerle karşılaşılmaktadır. Buna göre, halk kütüphanelerinin (ve genel olarak kütüphanelerin) toplumsal işlevleri; bilgi kaynaklarını muhafaza etme, eğitim, araştırma, kültür, bilgi ve boş zamanları değerlendirme işlevlerinden oluşmaktadır, denilebilir (Çakın, 1986, s. 12; Yılmaz, 1996, s. 9; Keseroğlu, 1989, s. 36; Üstün, 2000, s. 32). Bu işlevlerin hayata geçirilip geçirilmediği bir yana, işlevler söz konusu olduğunda, önemli oranda bir fikir birliği olduğu açıktır. Bu fikir birliği içinde, konumuz itibarıyla en önemli olanı, kuşkusuz, boş zamanların değerlendirilmesi işlevidir. Ancak, günümüzde, boş zamanların değişen anlamıyla birlikte, halk kütüphanelerinin ne oranda bu işlevini yerine getirebileceği de kuşku bir durum haline gelmiştir. Nitekim boş zamanlar, “iyimser boş zaman teorisyenlerince” (Aytaç, 2006, s. 60) tanımlandığı gibi tanımlanamamaktadır artık. O halde, ilkin, boş zaman kavramı üzerinde biraz durmamız gerekmektedir.

Boş Zaman ve Tüketim Toplumunda Değişen Anlamı

Boş zamana ya da diğer kullanılışıyla serbest zamana yaklaşım konusunda, genel hatlarıyla olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı görüş bulunmaktadır. Boş zamana olumlu anlam yükleyen birinci yaklaşıma göre boş zaman, toplumsal yaşamda pek çok olumlu değişime yol açabilme potansiyeline sahiptir. Bu görüşün başta gelen savunucuları arasında Karl Marx, Paul Lafargue ve Bertnard Russell bulunmaktadır (Morva, 2006, ss. 114-115). Örneğin Lafargue (2009, s.19) Tembellik Hakkı adlı broşüründe “tüm bireysel ve toplumsal yoksulluk, çalışma tutkusundan doğmuştur” diyerek, insanların, İnsan Hakları'ndan binlerce kez daha kutsal olan Tembellik Hakkı'nı ilan ederek, günde üç saatten çok çalışmamalarını salık vermekte ve günün ve gecenin geri kalan kısmında tembellik etmeleri gerektiğini savunmaktadır (Lafargue, 2009, ss. 32-33). Olumsuz anlam yükleyen ikinci yaklaşıma göre ise, bu zaman dilimi, iktidarın kontrol aracına dönüştürülmüştür ve böylece, bir kontrol mekânizması haline gelmiştir (Morva, 2006, s.115). Frankfurt Okulu¹ üyelerince Kültür Endüstrileri adı altında teorileştirilen bu yaklaşım, denemede de benimsenmiş ve bu yaklaşıma sıkça atıfta bulunulmuştur. Birinci yaklaşımın ise, tanımlarına başvurmak dışında, üzerinde pek durulmamıştır.

Önce, birinci yaklaşıma uygun düşen ifadelerle başlamak gerekirse; “[u]yumak, yemek yemek, vücut temizliği yapmak, fakülteye gidip gelmek, ders veya bir işte çalışmak dışında kalan vakit” (Abadan, 1961, s. 5) olarak nitelendirilen boş zaman “bireyin kesin olarak bağımsız ve özgür olduğu zamandır” (Tezcan, 1993, s. 10). Başka deyişle boş zaman dilimi, bağlayıcılık ve zorunluluktan uzak, kişinin özgür iradesiyle, kendi istenciyle kullanacağı, tasarrufta bulunacağı bir zaman dilimidir (Aytaç, 2002, s. 232). Bu zaman dilimi, kişinin eğleneceği, dinleneceği, zengin bir kişilik oluşturabileceği, kültürel gereksinimlerini karşılayacağı ve toplumsal gelişmeye katkıda bulunabileceği bir zamandır (Yılmaz, 1989, s. 202).

Boş zamanlara dair birinci yaklaşıma uygun ifadeler olarak düşünebileceğimiz bu tanımlar dikkatle incelendiğinde, bir takım ortaklıklar hemen fark edilebilmektedir. Söz gelimi; her bir tanımda boş zaman, iş/çalışma zamanından kesin olarak ayrılaştırılmıştır. İkinci olarak, “özgürlük” vurgusu ya doğrudan belirtilmiştir ya da sezdirilmiştir. Diğer bir ortaklık ise, boş zamanların da diğer herhangi bir nesne gibi *alınabilir-satılabilir* olduğuna yönelik bir ifadenin *yokluğudur*. Son derece idealize

¹ Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nün bilinen yaygın adı.

edilmişlik ve iyimserlik içeren bu tanımların, günümüzün modern ya da şimdiki kullanımıyla “postmodern” toplumunda, geçerliliğini yitirdiğini ya da – daha hafif bir ifadeyle – sorgulanır olduğunu belirtmek, sanıyorum ki, yanlış olmayacaktır. Zira bugünkü boş zaman, reel içeriminden büyük ölçüde boşalmıştır ve bu boşalmanın temelinde, belirleyici bir şekilde kapitalist sistemin kontrolü altına girmiş olması yatmaktadır (Aytaç, 2004, s. 117).

Frankfurt Okulu temsilcileri tarafından ortaya atılan “Kültür Endüstrisi” kavramı, konuyu anlamakta son derece merkezi bir konumda yer almaktadır. Frankfurt Okulu'nun en önemli teorisyenlerinden biri olan Adorno (2005, s. 240), kültür endüstrisini tanımlarken, kültür endüstrisinin eski ve bildik olanı, kitleler tarafından tüketilmek üzere yeni ürün biçimlerine soktuğunu ve bunu az-çok bir plana göre yaptığını ifade eder. Burada, spotlarımızı, “tüketilmek üzere” ve “az-çok bir plana” göre kelime grupları üzerine odaklamamız gerekmektedir. Herhangi bir geleneksel endüstri kolunun da, “tüketilmek üzere” üretimi gerçekleştirdiği ve bunu da “belli planlar” doğrultusunda gerçekleştirdiği bilinen bir şey. Ancak kültür endüstrisi ile geleneksel endüstriyel üretimden (temel; gıda, giyim, konut vd.) – bazı noktalarda benzer olsa da; örneğin “kâr” maksimizasyonu konusundaki benzerliğine rağmen– çok farklı bir şeyi kastetmekteyizdir. Temel fark, nesnelerin üretilme teknikleri, süreçleri ya da pratiklerinde olduğu kadar – bundan daha da belirgin olarak – nesnelerin tüketilme pratiklerinde açığa çıkmaktadır. Geleneksel endüstriyel üretimde, zorunlu ihtiyaca yönelik ürünler üretilip, nesnenin saf haliyle kendisi tüketilirken, kültür endüstrisi söz konusu olduğunda tüketme edimi farklı bir ontolojik anlam kazanmaktadır; tüketim nesnelere giderek daha fazla “simgesel” hale gelmektedir. Kültür endüstrisi altında “[s]ıradan ve gündelik tüketim malları lüks, egzotizm ve cazibeyle ilintilendirilir ve bu esnada bu malların orijinal ya da işlevsel 'kullanımı' gözden yiter” (Featherstone, 2005, s. 144). Yiten bu orijinal ya da işlevsel kullanım değerinin yerine nesne, gerçek işlevinden ayrı olarak bir gösterge değeri kazanır ve kişiler, tam da, bu gösterge değerini tüketerek hem bir statü elde ederler hem de kendilerini, diğer bireylerden farklılaştırırlar (Baudrillard, 1997). Burada gerçek ihtiyaçların (biyolojik, fiziksel vs.) gerçek tatmininden ziyade hedonist soyut tatmin arayışları egemendir; ancak bu arayışlar, açlık hissinin bir tabak yemekle tatmin edilebilmesi gibi, hiçbir zaman nihai tatmine ulaş(a)maz ve bireyler, arzuladıkları – aslında *arzulattırıldıkları* – bu tatminlere ulaşamadıkları her an, çıldırmaşçasına daha fazla gösterge değerini satın almaya ve

tüketmeye koşullandırılır. Aslında bu nokta, sistemin ne denli akıl-dışı olduğunu da açığa vurmaktadır. Zira, modern hedonist tüketimcilikte temel olan şey, tüketiciye haz ve mutluluk sağlayan şeyin, arzu nesnesine erişememe hali olmasıdır. Arzu nesnesine erişildiği anda ise, beklenen haz yok olmakta ve tüketici yeni arzu nesnelерinin arayışı içine girmektedir (Özcan, 2007, s. 53). Yani birey, bir yandan arzu nesnesine taparak ona erişmeye çalışırken, diğer yandan ona eriştiği anda da, taptığı arzu nesnesini değersizleştirmekte ve başka arzu nesnelерinin peşine takılmaktadır. Özen (2010, s. 62)'in de ifade ettiği gibi, “tüketim ideolojisinin bugün değilse yarın bir şekilde özneyi mutlaka doyuma ulaştıracağını vaat etmesi”, beri taraftan sistemin, bu doyumu imkânsız kılması *budalaca* bir çelişki gibi görülmekle beraber, bunun, sistem için – yani kapitalist sistem için – ihmal edilemez bir anlamının olduğunu görmemiz gerekmektedir ki tam da bu anlam, kültür endüstrisinin kitleleri bağımlılaştırıcı ve uyutucu etkisine ya da gücüne işaret etmektedir. Karl Marx bir yerde “Din halkın afyonudur” diye yazmıştır – gerçi bu farklı zamanlarda farklı şekillerde “çarpıtılmıştır”. Kendisi de bir Marksist ve Frankfurt Okulu üyesi olan Erich Fromm (1996, s. 111) da, kitabında, belki de Marx'dan esinlenerek, çok benzer bir şekilde kültür endüstrisinin ürünlerinden “afyon gibi ya da hipnoz gibi körelten” şeyler olarak bahsetmiştir. Son derece yerinde olan bu benzetmeyi, hayatlarımız pratiği içinde her an somut olarak gözlemleyebilmekteyiz. Televizyon ekranları karşısında veya ışıklı vitrinler önünde, adeta birer uyuşturulmuş – afyon verilmiş – bedenlere dönmekteyiz ve afyonun dozu arttırıldıkça – ya da buna giderek daha fazla muhtaç oldukça – çıkışı olmayan parmaklıkların içine – zorla değil – kendi rızamızla biraz daha sokulmaktayız. Nitekim eleştirel kuramcılar da kültür endüstrisini, kapitalizmin yeni biçimlerine rıza üretiminde merkezi bir noktaya yerleştirmekte kuşku duymamışlardır (Kellner, 2005, s. 235). Buradaki işlevi kitleleri yatıştırmak ve sessizleştirmek (Inglis, 2005, s. 222) olarak belirlenmiştir. Baudrillard (2006, s. 12)'in buna dair çok güzel bir ifadesi vardır. Ona göre kitleler artık “sessiz bir çoğunluktur”. “Onlar [kitleler kastediliyor] tepkisizliktir, tepkisizliğin, nötr olanın gücüdür” (Baudrillard, 2006, s. 11).

Kültür endüstrisinin, kendisini en fazla hissettirdiği ve dayattığı başat alanlardan biri ise “boş zaman” olarak karşımıza çıkmaktadır. Televizyon, sinema, bilgisayar oyunları, gazete, dergi, popüler roman, futbol, talih oyunları vb. araçlarla boş zamana nüfuz edilmesi ve bu zamanın, büyük paraların döndüğü bir sektöre dönüşmesi söz konusu alanların kitlesel bir av sahası haline geldiğini göstermektedir (Aytaç, 2002, s.

248). Boş zaman artık, serbestlikle nitelenen bir zaman dilimi değil; çok-uluslu şirketlerin kâr alanı olarak gördükleri ve bildik pazarlama stratejilerinin egemen olduğu herhangi bir tecimsel sektör haline gelmiştir. Bu sektörün “fabrikalarından” çıkan kültürel varlıklar/ürünler, tıpkı bir markette yan yana dizilen ürünler gibi, bireylerin boş zamanlarında kullanmaları için itinayla ve en cazibelisi olacak şekilde raflarda yerini almıştır ve herhangi bir metada olduğu gibi kullanmak için onların değişim-değerinin ödenmesi zorunluluğu vardır. Çünkü artık boş zaman “[k]ullanılmak için satın alınan bir zamandır” (Baudrillard, 1997, s. 187). “Satın alınan” denildiğinde, bunun iki içerimini birlikte düşünmeliyiz: Birisi, “tüketme edimi”ne söz konusu olmasıysa diğeri alınabilir-satılabilir olması anlamında “metalaşma hali”dir. “Tüketimcilik” ve “metalaşma” sirayet ettiği her şeyin anlamını, kapitalist isterler doğrultusunda yapı-bozumuna uğratmakta ve ardından yeniden yapılandırmaktadır. Bu süreç, boş zaman için de kusursuz bir şekilde işlemiştir. Boş zaman; özgür olmanın, bireyselliğin, kişinin kendini yeniden yaratmasının ve saf anlamıyla dinlenme ve eğlenmenin zamanı olmaktan çıkarak, Aytaç (2002, s. 251)'in yerinde tespitiyle “tüketmeye koşullandırılmış aygıtların gölgesinde geçirilen bir meta fetişizmi ayının gerçekleşme alanı/zamanı” olma haline evrilmiştir. Başka ifadeyle; “tüketim toplumu ideolojisinin”, teorilerin hayali dünyasından yeryüzüne inerek ete kemiğe büründüğü bir zamandır nitelemeye çalıştığımız.

Burada, fark edileceği üzere, tüketim toplumuyla boş zaman arasında bir ilişki kurulmaktadır. Ancak, kurulacak bu ilişkide dikkate alınması gereken şey, aralarında simbiyotik² bir ilişkinin varlığıdır. Tüketim toplumu – dolayısıyla kapitalizm - “herşeyden önce kendi ekonomik çıkarları nedeniyle herkes için daha fazla boş zaman istemek noktasındadır; ancak yine aynı nedenlerle bu boş zamanı 'boş bırakmaya' da niyetli değildir.” (Argın, 1992, s. 36). Öte yandan boş zaman da, kendi *yeni* var-oluşsal anlamını yeniden ve yeniden güçlendirebilmek için insanların tüketimine, yani tüketim toplumu ideolojisine muhtaçtır. Zira günümüzde boş zamanın anlamı, tüketimcilikle eşdeğerleşmiştir. İkinci olarak dikkat edilmesi gereken husus ise, bu simbiyotik ilişkinin, bireylerin özgür iradeleri ya da bireysellikleri pahasına gerçekleştiğinin farkında olunmasıdır. Hatırlanacağı üzere, idealize edilmiş boş zaman tanımlarında, serbestliğe başka deyişle “özgür olma”ya bir ön-gereklilik olarak ya doğrudan vurgu yapılmaktaydı ya da bunun sezdirilmesi yolu tercih edilmekteydi. Örneğin boş zaman “Dinlenmeye, gezmeye ve eğlenmeye ayrılan zaman olarak” (TDK) ya da “bireyin,

² Ortakyaşamsal

zorunluluğun belirleniminden uzak” (Yılmaz, 1989, s. 201) olduğu bir zaman olarak nitelendiğinde, bu tanımlamaların bir anlamlarının olabilmesi için; serbestlik, özgür irade ve bireyselliğin ön-kabul olarak bir kenara yazılması gerekmektedir – aksi takdirde, herhangi bir anlamı olmayacaktır. Buna geçmeden önce, kısa da olsa bir parantez açıp, tüketim toplumuna dair – her ne kadar kültür endüstrisini tanımlarken isim vermeden tüketim toplumunu nitelemiş olsak da – bir iki tanım vermenin yerinde olduğunu düşünmekteyim.

Tüketim toplumu; tüketim mallarının simgesel anlamının pazarlandığı tüketime dayalı ve bireylerin kendilerini ürettikleri ile değil, tükettikleri ile tanımladığı yapay bir kültür alanıdır (Halaçoğlu, 2009, s. 270). Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, söz konusu olan sahici ihtiyaçlara ilişkin bir tüketimden çok, bir bakıma, egoların *sonu olmayan* tatminine yönelik *umutsuzca* sürdürülen, hedonist tüketimin egemen olduğu yaşam tarzıdır, tüketim toplumu. “Bir kimsenin bedeni, giysileri, konuşması, boş zamanı kullanması, yiyecek ve içecek tercihleri, ev, otomobil, tatil seçimleri vb.” (Featherstone, 2005, s. 140) yaşam tarzlarını/hayat tarzlarını ifade eder. Bu sayılan her bir öge, gösterge değerlerine, başka deyişle, simgesel değerlere sahip olmalarıyla anlam kazanabilmektedir. Örneğin, görece uygun fiyatlı ve ulaşım amaçlı birçok otomobil modeli varken, lüks ve pahalı modellerin tercih edilmesi, gösterişçi dışavurumsal bir bilinci işaret etmektedir; yani gerçek bir ihtiyacı değil, bireyin teşhirci hayat tarzını açığa vurmaktadır.

Nitekim, Çubukçu (1999, s. 137) nun Erzurum ili kapsamında gerçekleştirdiği ve tüketicilerin tüketim anlayışlarını incelediği çalışması, bu teşhirci hayat tarzını doğrular gibi görünmektedir. Buna göre “gösteriş insanların satın alma davranışını etkiler” ifadesine, tüketicilerin %72'si katıldığını ifade etmiş ve sadece %22'si buna katılmadığını belirtmiştir. Yine aynı çalışmada, “toplumumuzda tüketim bir statü sembolüdür” ifadesine katılanların oranı %72 iken, aksini düşünenler %15,1 olarak tespit edilmiştir (Çubukçu, 1999, s. 148). “Gelirim şu anda olduğundan daha yüksek olsaydı, daha çok ve daha lüks mamuller alırdım” ifadesineyse %72,8 oranında katılım söz konusudur (Çubukçu, 1999, s. 143). Bunlar ve çalışmanın geri kalanında bulabileceğimiz bilgiler, lüks otomobil örneğinde söylediklerimizi tanıtladığı gibi, aynı zamanda bireylerin tüketim toplumu ideolojisini ne denli içselleştirdiklerinin de birer kanıtını olduğu şeklinde düşünülebilir.

Dolayısıyla, geleneksel dönemin zorunlu ihtiyaçları ile sınırlı tüketimin yerini

hazza, eğlenceye ve lükse dayalı bir tüketimciliğe bırakması ve bu tüketimciliğin, artık, bir boş zaman etkinliği olarak görülmesi, tüketim toplumunun ayırıcı özelliğidir, denilebilir (Özcan, 2007, s. 51). Başka bir deyişle, bireylerin metalaştırılmış gösterge değerlerini tüketerek, bireyselliklerini sürdürmek, toplumsal statü elde edebilmek ve kendilerini benzersiz kılabilmek arzularıdır söz konusu olan. Tam tersine giderek daha fazla tek tipleşirse ve bireyselliklerini/öznelliklerini yitirseler bile bu böyle olmaya devam etmektedir.

Tüketim toplumunu tanımlamaya dair açtığımız bu parantezden sonra – ve tamda yitirilen öznelliğe değindikten sonra – tüketim toplumunda yok olan özgür irade ya da bireysellik konusuna değinebiliriz. Bunu yaparken, denemenin başlarında vermiş olduğumuz idealize edilmiş boş zaman tanımlamalarına – tezatlığı ortaya koyması anlamında – ara ara başvurmanın, işimizi kolaylaştıracağını düşünmekteyim. Ancak, ondan da fazla, Zipes'tan yapılan şu alıntının giriş için çok faydalı olacağını düşünmekteyim³ :

Tüketim için üretim ve kâr, kendi içlerinde ve kendileri için değerler haline gelirler. İnsanlar doğuştan yetileri ve yetenekleriyle ilişkilerini yitirirler; işte ve evde bireyin öznelliğini ırzına öylesine geçilmiştir ki, zihnin özerkliği problemlili hale gelir (Zipes, 2005, s. 229).⁴

Tezcan (1993, s. 10), yukarıda da alıntılındığı üzere, boş zamanı, kendinden oldukça emin olarak “bireyin kesin olarak bağımsız ve özgür olduğu zaman” şeklinde tanımlamaktaydı. Yılmaz (1989, s. 201) ise boş zamanı “bireyin, zorunluluğun belirleniminden uzak” olarak geçirebileceği zaman dilimi olarak ifade etmektedir. Bunları bir kenara koyalım. Bir de, az önce faydalandığımız Zipes'in “öznelliğin ırzına geçilmesi ve zihnin özerkliğinin problemlili hale gelmesi” ifadesini düşünelim. Burada belirgin bir karşıtlığın varlığı hemen görülebilmektedir.

Zipes'in ifadesinin, Tezcan ve Yılmaz'ınkilerden temel farkı, içerisinde taşıdığı vurgularda ortaya çıkmaktadır. Zipes, tüketim toplumunun, bireyselliği ve bireyin özgür iradesini ipotek altına aldığı farkındadır; “tüketim için üretim ve kâr, kendi içlerinde ve kendileri için değerler haline gelirler” diyerek, dolaylı bir şekilde, tüketim toplumuna gönderme yapmaktadır. Tüketim toplumu denildiğinde ise, hiç kuşku yok ki, tüketim toplumunun temel itkisi ve onun ürün tedarikçisi olarak karşımıza kültür

3 Gerçi, bu alıntıda yer alan “ırzına geçmek” deyişi, ataerkilliği çağrıştırması anlamında yadsıdığım bir ifade olsa bile, kullanmaktan vazgeçemediğimi itiraf etmek zorundayım.

4 “İş” ile kastedilenin çalışma zamanı; “ev” ile kastedilenin ise çalışma-dışı zamandır. Zipes'in, burada, “iş” ve “ev” arasında, zihnin özerkliğinin problemlili hale gelmesi anlamında, bir ayrım görmemesi, dikkat çekicidir.

endüstrisi çıkmaktadır. Nitekim Zipes (2005, s. 229) de kültür endüstrisi ve aynı zamanda kitle iletişim araçlarına bir vurgu yaparak, tüketim toplumu ile kültür endüstrisi arasında bir bağ kurmaktadır. Kültür endüstrisinde ve dolayısıyla tüketim toplumunda, egemen değerlerin, tüketim olgusu etrafında biçimlendiğini, insanların tüketim odaklı olarak etrafındaki şeylere *koşullandırılmış* anlamlar yüklediğini hatırlamamız önemlidir. Buradaki ima, bireylerin koşullandırılmasıyla paralel bir şekilde, özgür iradelerinin yok olmaya başlaması ve bireylerin, mekanik nesnelere dönüşmesi sürecidir. Yani “[b]ilinçli olarak kendileri için karar alan ve yargıda bulunan özerk, bağımsız bireylerin gelişmesini engellenmesi” durumudur söz konusu olan (Adorno, 2005, s. 249). Bağımsız bireylerin gelişmesinin engellenmesinin bir sonucu, bağımlı bireylerin oluşturduğu toplumsal bir yapıdır: zihnini özerk kılamayan, özneliğinin giderek nesneleşmeye yenik düştüğü ve adeta, postmodern belirsizliğe tutulan insanların, “‘yapabilirisiniz’ diyecek bir sese ve [yapılacak iş neyse bunun] *nasıl* yapılacağını gösteren bir klavuza muhtaç” (Bauman, 2000, s. 255) olduğu bir toplum. Bu toplumda, artık, bireyin kesin olarak özgür olduğu bir boş zaman tanımlaması yapmak imkânsız değilse, insanı oldukça uğraştıracak bir çalışmayı gerektirecek kadar zordur – iyimser olmamızın ise kendimizi rahatlatmak dışında hiçbir anlamı bulunmamaktadır. Marjinal kişiliklerin boş zamanlarını farklı veya daha özgür bir şekilde geçirebildiği kabul edilebilir elbette; iyimserlik de ancak burada geçerli olabilir. Ancak söz konusu olan marjinalliktir. Oysa, toplumun neredeyse tamamı, ortalama bireylerden vücuda gelmektedir. Bu ortalama bireylerin arzuladıkları da, tatillerde ve boş zamanlarında kendini gerçekleştirme özgürlüğü değil (idealize edilmiş tanımlarla zıt olarak), gösterişçi sermaye olarak, yararsızlık olarak boş zamanlarını tüketmektir (Baudrillard, 1997, s. 193).

Şunu açıkça görmemiz gerekmektedir:

Egemen dizge, çalışanların “boş zaman” ya da “gündelik yaşam”larında kendilik ölçülerine göre farklı alt kültürlerde yaşamalarına ancak bir dereceye kadar izin verir, genel planda başat kültürü benimsemiş ve ona entegre olmuş görüntü içinde olmayı şart koşar. Egemen kültürün onamadığı ilişki süreçlerine katılmak, bireyselliğin sesine kulak vermek ve başat kültürden sapıcı yaşam tasarımı içerisinde olmak sistem dışılığın ağır yükünü göğüslemeyi gerektirir. Bu yüzden, birey, çalışma dışı zamanında (leisure) da egemen anlayışın öngördüğü bir ilişkiler spektrumu içine girer (Aytaç, 2004, s.131).

Kapitalizm, bireyleri, kendi güdüleri doğrultusunda şekillendirmektedir. Şekillenen bu bireylerin de, artık, alternatif yaşam alanları inşa etmeleri, doğal, kendilik yüklü sosyaliteler vücuda getirmeleri, kısacası alternatif çıkışlar – özellikle “boş zaman”

ele alındığında – alternatif deneyimler yaşamaları beklenmez. Alternatif gözüke bile, kapitalizm mantığına uygun bir fonksiyonellik taşıdığı gözden kaçmamaktadır ki bu da, tam tamına boş zamanın, bireyin tasarrufundan çıkmış olmasıdır (Aytaç, 2004, s.121).

Aslında tam bu noktada, “alternatif gözüke bile, kapitalizm mantığına uygun bir fonksiyonellik taşıdığını” söylediğimizde, boş zamanın önemli bir boyutuna, yani sınıfsal boyutuna yaklaşmaktayız. Ancak, son derece önemli olmasına rağmen, hem denemede asıl vurgulanmak isteneni tam karşılamayacağı için hem de denemenin sınırlarını aşacağı için bu boyuta değinilmeyecektir.

Tekrardan konuya, bireyselliğin çöpe atılmasına dönersek, artık, bireysel tercihlerin önüne, kültürel sermayenin, ama asıl belirleyici olarak da iktisadî sermayenin geçmiş olduğunu söylememiz mümkündür. Ne yapıp ne yapılamayacağına karar veren, son kertede, bireylerin iktisadî sermayelerinin olduğu postmodern günümüzde, boş zaman, idealize edilmiş tanımların dar sınırı içine sıkıştırılan şekliyle; faydalı, kişisel gelişime yol açan, toplumsal hayata katkı koyulabilecek zaman olmaktan çıkmıştır. “Boş vakit artık, ne kişisel gelişim ve derin düşünümsellik ne de sosyal fayda zamanıdır” (Aytaç, 2006, s. 62). Bütünyle, kapitalist üretim ilişkisini içkin hegemonya aracına dönüştürülmüştür.

Bölümü, Argın (1992, s. 36)'ın yerinde cümleleriyle bitirmek istiyorum:

“Öyleyse boş zaman süreçleri paraya tahvil edilebilir hale geldikçe, yani sermaye için yeni bir birikim kaynağı haline geldikçe, kapitalizm ve onun ideolojisinin çalışma-dışı zamanı da en azından çalışma kadar “değerli” bir yaşam alanı olarak görmeye başlamasına şaşırılmamalıdır”

Ama hala şaşırıyor olmalıyız?

Tüketim Toplumunda Halk Kütüphaneleri

Denemenin ilk kısmında kültür endüstrisi, tüketim toplumu ve boş zaman bağlamında söylenenler, herkes tarafından az-çok müşahede edilen ve bu anlamda da pek azımız tarafından itiraz edilebilecek noktaları vurgulamaktaydı ve asıl önemlisi de bir iddiadan daha fazlasını içermekteydi. Denemenin bu kısmı ise daha çetrefilli ve itirazlara daha açık bir konuya odaklanmaktadır ve *bir iddiadan daha fazlasını içirme* burada daha az geçerli olmaktadır. Zorluklar – ya da çetrefillik – iki yerden kaynaklanmaktadır.

Birincisi, ülkemiz kütüphanecilik literatürü ve diğer disiplinlere ait çalışmalar incelendiğinde, tüketim toplumu bağlamında boş zaman ve halk kütüphaneleri arasında

olumlu veya olumsuz ilişki kuran, bunu ele alan çalışmalara rastlanılmamıştır.⁵ Taramalar sonucunda, yalnızca, Doğan (2009)'ın Yıldız Teknik Üniversitesi bünyesinde hazırlanmış olduğu ve tüketim toplumu ve müzeler arasında bir ilişki kuran tez çalışmasına rastlanabilmiştir. Kuşkusuz, müzeler ve halk kütüphaneleri arasında bir takım benzerlikler ve yakın ilişki vardır. Nitekim Pulman İlkeleri El Kitabı (2004)'ında da sık sık halk kütüphaneleri ile birlikte müzelere de atıfta bulunmaktadır. Ancak, söz konusu tez çalışması, konuyu daha farklı bir açıdan ele alarak, tüketim toplumunda değişen sosyal yapıyla birlikte müzelerin – özellikle özel müzelerin – sermaye güçleri ile nasıl yakınlaştığı ve hatta iç içe geçtiği üzerinde durmaktadır. Özellikle yaygınlaşan geçici sergilerin, tüketim toplumunun gündelik değişken yapısına uygunluğu ortaya koyulmuştur. Bu haliyle çalışma ilgiyi hak ediyorsa da ve konumuz itibariyle kısmen yararlanılabilsede, değerlendirme dışı bırakılmıştır.

İkinci zorluk ise, aşağıda üzerinde durulacağı üzere, tüketim toplumu ve halk kütüphaneleri arasında, birincisinden kaynaklanan olumsuz bir ilişkinin var olduğu iddiasından çıkmaktadır. Buna göre, tüketim toplumu ideolojisi, halk kütüphanelerinin yaşama alanlarını giderek daha fazla sınırlamakta, halk kütüphanelerinin işlevlerinden biri olan “boş zaman değerlendirme” işlevini sorgulanır hale getirmektedir. Bu durum – diğer başka parametrelerle de desteklenerek – ülkemiz için, kanımca, geçerli olabilse dahi, başta A.B.D. olmak üzere diğer Batı ülkelerinde, halk kütüphaneleri istatistiklerine yansıdığı oranda, geçerliliğini yitiriyor gibi görünmektedir. Oysaki bu söz konusu toplumlar da ülkemizdekine benzer bir şekilde tüketim çılgınlığı deneyimlemektedir – ki bu ideolojinin menşei zaten Batı toplumları olarak kabul edilmektedir. Bu, konuyu ele almada bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır ve aynı zamanda bir çelişki görünümündedir. Ama bunu bir çelişki olarak kabul edip değerlendirme dışı bırakmak doğru değildir; zira konu farklı açılardan değerlendirildiğinde, anlamlı bir görünüme oturtulabilecek imkânı bize sunmaktadır, kanısındayım. Aşağıda, ilkin, tüketim toplumu ideolojisinin ne şekillerde halk kütüphanelerinin yaşam alanını sınırlayabileceği üzerinde durulacak, daha sonra ise, bu konuya değinilecektir.

Yazının başında, halk kütüphanelerinin bir işlevinin de “boş zaman değerlendirme” olduğuna kısaca değinmiştik; ancak halk kütüphanelerinin tanımına dair bir şey söylememiştik. Bu nedenle ve yazının devamında kilit noktalar barındıracağı için Halk Kütüphanesi Hizmeti: Gelişim İçin IFLA/UNESCO İlkeleri (2007, s.22)'den

⁵ Doğrusu bu da beni, “Çok fazla marjinal olan bir konuyu mu ele alıyorum?” diye düşünmeye sevk etmedi değil.

yararlanarak bir tanım vermenin yerinde olacağını düşünüyorum:

“O [halk kütüphaneleri kastediliyor – y.n.], bilgi ve hayalgücü ürünü birçok çalışmaya çeşitli kaynaklar ve hizmetler aracılığıyla erişimi sağlar ve ırk, ulus, yaş, cinsiyet, din, dil, yetersizlik, ekonomik ve iş durumu ve eğitim farkı gözetmeksizin toplumun bütün üyelerine eşit olarak hizmet verir.”

Diğer unsurlar da düşünülürken ama özellikle *ekonomik ve iş durumu ve eğitim farkı gözetmeksizin* denildiğinde, kuşkusuz biz bunu, bireylerin toplumsal statülerinin, halk kütüphanelerinin kullanılması konusunda hiçbir engel oluşturamayacağı şeklinde yorumlamaktayızdır ve zaten aksini düşünmek mümkün değildir (*tüketim toplumundaysa toplumsal statü herşeydi!*). Aynı zamanda bu, halk kütüphanelerinin *ücretsiz hizmet sunan kurumlar* olduğunun bir ifadesi olmaktadır (*tüketim toplumundaysa her şey metalaşma sürecine tabiiydi!*). Buradan devam edip, halk kütüphanelerinin işlevleri ve tanımını birbirine eklemlediğimizde ortaya şöyle bir ifade çıkmaktadır: *Halk kütüphaneleri, ücretsiz boş zaman etkinlikleri sunan toplumsal bir kurumdur.*

Kilit nokta, tam da burada karşımıza çıkmaktadır: *ücretsiz boş zaman etkinlikleri*. Oysa daha önce de sıkça vurgulandığı üzere tüketim toplumu altında boş zaman tüketimcilikle ve metalaşmayla karakterize olan bir yaşam alanına dönüşmüştür (Aytaç, 2006, s. 62). Bu yaşam alanındaki her tür boş zaman etkinliği, meta mübadelesi ediminin birer konusu olmaktadır; daha açık bir ifadeyle, ücretsiz olmaları mümkün olmaktan, neredeyse, çıkmıştır. Öte yandan halk kütüphaneleri ise, hala ücretsiz hizmet sunmaktadır ve dahası ücretsiz hizmetlerinin en önemlilerinden biri de boş zaman etkinlikleri olmaktadır. Bu haliyle halk kütüphaneleri, tüketim toplumu ideolojisinin kendini yeniden ürettiği alanlardan biri değildir; yine bu haliyle, özellikle ülkemiz sınırları içerisinde kalırsak⁶, tüketim toplumu tarafından dışlanan kurumlardan biri olmaktadır. O halde önce, bu konu üzerinde biraz durmamız gerekmektedir.

Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi tarafından yayınlanan Halk Kütüphaneleri Bildirgesi (2004) nde, bir takım istatistikler verildikten sonra, ülkemizde halk kütüphanesi kullanımının az olmasına ilişkin başlıca sebep olarak, halk kütüphanelerinin değişen dünyada toplum isteklerini karşılamaktan uzaklaşması gösterilmektedir; ancak toplumun isteklerinin neler olduğuna değinilmemektedir.

Toplumun isteklerini karşılamaktan uzaklaşması denildiğinde, akıllara hemen şu soru takılmaktadır ister istemez: Toplum ne istemektedir? Aylak gezinti, alışveriş

6 Niçin böyle dediğimi ilerleyen satırlarda açıklamaya çalışacağım.

yapma, televizyon izleme, eğlencelere katılma, sinemaya gitme, toplumsal sorunlara değinmeyen sohbetler etme vesaire seçenekler arasında yer alabilir; ama yer alan seçeneklerden çok yer almayan – bu anlamda seçenek de olmayan – edimlere bakmak daha yerinde olacaktır. Bu bağlamda, bizi ilgilendirdiği kısmıyla, birçok araştırma göstermektedir ki, istekler arasında halk kütüphaneleri gerçek bir seçenek olarak dahi yer almamaktadır. Örneğin 1990 yılında Sağlamtunç (1990, s. 6)'un üniversitelerdeki kütüphanecilik öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, halk kütüphanesi kullanım oranının %3 olarak tespit edilmesi dikkat çekicidir. TKD tarafından yaptırılan ve aynı yıl yayımlanan, 15 il kapsamında gerçekleştirilen araştırmada deneklerin halk kütüphanesine %70 oranında ya hiç gitmediği ya da birkaç kez gittiği tespit edilmiştir (Özdemirci, 1990, s. 155). Daha güncel verilere bakıldığında, 1000 denek üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, kütüphaneye sürekli gidenlerin oranı %6,5 iken, hiç gitmeyenlerle yılda 1-5 kez gidenlerin toplam oranı %78,4'tür (Üstün, 2000, s. 53). Üniversite öğrencilerinin okuma ve kütüphane alışkanlıklarının incelendiği bir çalışmada öğrencilerin %91'inin fakülte kütüphanesini ve yalnızca %8'inin halk kütüphanesini kullandığı belirlenmiştir (Bınarbaşı, 2006, s. 62). Son bir örnek olarak ise şunu gösterebiliriz: 2009 yılında, Ankara'da bulunan iki ayrı üniversitenin öğrencilerinin okuma alışkanlıklarını tespit etmek üzere gerçekleştirilen benzer bir araştırmada, hangi kütüphaneyi kullandıkları sorusuna deneklerin toplamda %92,6'sı üniversite kütüphanelerini, %8,7'si Milli Kütüphaneyi kullandıklarını belirtmişlerdir. %1 oranında ise “diğer” seçeneği işaretlenmiştir⁷ (Yılmaz, Köse ve Korkut, 2009, s. 43). Halk kütüphanesi kullanımının, bu %1'lik dilim içerisinde yer aldığını söylememiz, sanırım, gerekmiyor. Söylememizin gerekmediği bir başka husus ise, bu verilerin şaşırtıcı olmaktan uzak olduğudur.

Bauman (2000, s. 25) ın çok yerinde kullandığı ve benim de son derece benimsediğim “fuzuli yaratıklar” nitelemesi, konumuz ve boş zaman bağlamında, yaşama şansları ellerinden alınan kurumlar olarak halk kütüphaneleri açısından önemli bir yer işgal etmektedir, kanısındayım. Bauman bu nitelemeyi, tüketicilik oyununa katılma becerisi olmayan, piyasanın ayartmalarına tepki vermeyen, tüketim seçimi bağlamında tanımlanan “özgürlüğe” göre “özgür bireyler olamayan” insanlar için kullanmakta ve onlara birer “kir” olarak, “münasebetsiz nesnelere” olarak *fuzuli yaratıklar* demektedir. Bu niteleme, örneğin *halk kütüphanesi kullanımını bir alışkanlık*

7 Fakülte ya da üniversite kütüphanelerini kullanım oranlarının yüksekliği, genel olarak kütüphane kullanımının yüksekliğini gösteren bir veri olarak, değerlendirilemez.

haline getiren bireyler için son derece yerinde bir ifadedir. Çünkü bu bireyler, kütüphanelere gittikleri her defa, aynı anda başka bir uzamda olması fiziksel olarak mümkün olamayacağından, tüketim toplumunun onadığı mekânlarda – ama uzun süre ama kısa süre – bulunmaktan “mahrum” kalacaklardır ki bu mahrumiyetin karşılığı “fuzuli yaratık” olmakla eşdeğerdir; başka deyişle, “özgür olamamak” la aynı anlama gelmektedir.

Elbette burada bahsedilen “özgürlük”, bireyin insani yetilerinin açığa çıkacağı bir özgür olma durumu değildir. Bilakis, özgürlüğün yitirildiği bir özgür olma halidir söz konusu olan: para harcama, tüketme ya da meta alışverişi özgürlüğüdür bu – hem nesnenin gösterge değeri hem de nesnenin kendisi anlamında. Tezcan (1993, s. 28) boş zaman etkinliklerinin sonsuz olduğunu ve seçilen etkinliklerin geniş bir çeşitlilik taşıdığını söyleyerek bir bakıma “özgür seçime” imada bulunmaktadır; gerçekte ise ucu bucağı olmayan bir çeşitlilik değil, çerçevesi kesin hatlarla çizilmiş sınırlı bir – illa ki kullanacaksak – *sayısız* çeşitlilik vardır. Süpermarketlerin raflarında yer alan ürünlerin, görünüşte ve işlevde ne kadar farklı olsa bile, aynı firmanın – daha doğru ifadeyle tekelin – ürünleri oldukları, herkesçe bilinen bir şeydir; bunun ise, seçenek çokluğuyla herhangi bir ilgisi yoktur, açık bir şekilde yanlış bir algılamadır – bunu reklamlara borçluyuz. Ayrıca günümüz toplumunda ihtiyaçlar, kişinin üzerinde hakimiyet kurduğu bir alan olmaktan da çıkmıştır; sistemin var-oluş koşulları tarafından ortaya konulan/dayatılan bir aldatmaca halini almıştır Hangi ihtiyaçların yaratılacağına ve giderileceğine karar veren, son kerte, tüketici değil sistemin kendisidir (Yanıklar, 2010, s.32). Dolayısıyla birey, “ona sunulanlar arasından seçim yapmak zorundadır. Ancak bunu, kendi isteği gibi algılamakta ve bir yanılsama içine düşmektedir” (Kayadevir, 2010, s. 110)⁸. Ama daha da ilginç, bireyler, tüketim toplumu tarafından öznelliklerinden arındırıldıkları için neyi? ne zaman? ve nerede? seçeceklerine dair rasyonel bir karar veremezler çoğu zaman. Kendilerine gerekli olanın ne olduğunu bilemedikleri için ama öte yandan da her fırsatı değerlendirme – yani seçme – arzusu içinde olduklarından, seçme, çoğu zaman bir tehlikeden kaçınma üzerine oluyor: *bir fırsatı kaçırma tehlikesi üzerine*. İşte bu tehlikeden kaçınmak için, postmodern belirsizlik altındaki bireyler “danışmanlara”, “kimlik-uzmanlarına” ya da “deneyim öğretmenlerine” gereksinim duyuyorlar (Bauman, 2000, ss. 255-256). Featherstone

8 Bireylerin; düşünme, hissetme ve isteme zihinsel edimlerinin, gerçekte kendilerinin özgün edimleri olmadığını örneklerle çok açık ifade eden bir çalışma için bkz; Erich Fromm (1996, s. 152-166).

(2005, s. 46) aynı durum için “kültür uzmanları” ifadesini kullanmaktadır.

Tabii bu kültür uzmanlarının kimler olduklarına bakmak, konuyu biraz daha netleştirecektir. Featherstone (2005, s. 72) bu kişilerden; piyasa dönük tüketim kültürü mesleklerinde yani medya, reklam, tasarım, moda vb. yerlerde çalışan kişiler olarak bahsetmektedir. Tablonun biraz daha netleştiğini düşünüyorum; söz konusu mesleklere biraz göz attığımızda, kültür endüstrisi ile ne denli iç içe oldukları ve hatta, kültür endüstrisi ürünlerinin ya doğrudan bunlar eliyle üretildiği ya da üretilenlerin hızlı bir şekilde tüketimini – çünkü ne kadar hızlı olursa o kadar fazla kâr demektir – temin eden *görevliler* olduklarını görürüz. Bu haliyle, halk kütüphanelerinin kullanımının, bu görevliler açısından bir anlamı yoktur; bilakis istenmeyen bir durumdur bu. Çünkü kişinin kütüphanede geçireceği her dakika, onların görevini yerine getirebilmelerinin önüne engeller çıkartabilmektedir. Oysa, örneğin alışveriş merkezlerini kalabalık görmek, onları çok mutlu edecektir. Üstelik, onları mutlu edebilecek milyonlarca insanı bulmakta da hiç zorlanmıyorlar; gerçekten de, şöyle bir çevremize baktığımızda, boş zamanını alışveriş merkezlerinde geçirmek isteyen ve bundan müthiş bir haz duyan toplama – ki bu toplamın çemberi oldukça geniştir – rastlamak, son derece olasıdır. Hangi alışveriş merkezine, hangi gün gidileceğine bile büyük bir heyecanla, önceden karar verilmektedir; ama, önceden karar verilmemişse bile, insanlar, her yerde karşılarına çıkan alışveriş merkezlerinin cazibesinden kaçamamaktadırlar. Daha doğrusu, kaçmak istememektedirler; çünkü, alışveriş merkezine gitmeye önceden karar verirlerken ki büyük heyecanları, ne eksik ne fazla, yanı başlarında durmaktadır. Mağazalardan birinde rastlamayı umdukları “indirimli ürün” ya da “yeni ürün” imgesi, *kelimenin gerçek anlamıyla*, akıllarını başından almaktadır ve bu andan sonra, öznelinden soyundurularak, herhangi nesne gibi tüketim toplumunun hizmetine girmektedirler. Oysa, aynı kişiler için, örneğin halk kütüphanesinde hizmete açılan yeni bir uygulama ya da dermeye eklenen yeni dergiler, kitaplar veya veritabanları veyahut halk kütüphanesinde düzenlenen etkinlikler – bunlardan bir şekilde haberleri olduğunu var sayarsak – en ufak bir anlam taşımamakta, onları hiç heyecanlandırmamaktadır. Herhangi bir mağazada rastlayabilecekleri herhangi bir elbisenin onlara verdiği hazzın eşitini kütüphanede bulmaları imkânsızdır. Üstelik burada bahsedilen haz, yalnızca satın almaya ilişkin de değildir; elbiseyi satın alamasa bile, görmüş ve hatta denemiş olmaları bile, o hazzı sınırında yaşamalarına yetmektedir. Bireysel olarak yaşanan bu ruh hali, bireyin doğuştan gelen içsel bir özelliği değil, tersine içinde yaşadığı kültürel yapının

ona kazandırdığı dışsal bir itkidir. Kuşkusuz, bu itkiyi kişilere kazandıran en güçlü araç – Althusser (2003)'in deyimiyle, Haberleşme İdeolojik Aygıtı olarak – medyadan başkası değildir. Gerçekten de, yeni açılan bir alışveriş merkezinin ya da lüks bir restoranın, tatil köyünün veya piyasaya yeni sürülmüş bir ürünün özellikleri, uzun uzadıya medyada – üstelik büyük bir aymazlıkla ana haber bültenlerinde dahi – ele alınmakta ve tanıtılmaktadır. Hangi ayakkabıların moda olduğu, hangi çantanın hangi mağazada bulunabileceği, çiftlerin nerede romantik bir yemek yiyebileceği, güzellik için hangi uzmanlara gidilebileceği vesaire birçok şey, medyadan zahmetsizce öğrenilebilmektedir. Ama aynı medya, kütüphaneler hakkında bilgi vermekten, tanıtıcı yayınlar yapmaktan ve buraları teşvik etmekten, adeta, kaçmaktadır; yayın içeriklerinde kütüphanelere yer vermemektedir; çünkü yayın içerikleri, bütünüyle ticarî kaygılarla hazırlanmaktadır; yayın akışına eklenecek kütüphane odaklı bir program, ne reytingleri arttırabilir ne de reklam verenleri memnun edebilir. Oysa, örneğin prime time'da yer alan bir dizi reytingleri arttırarak hem medya patronlarını hem de reklam verenleri memnun edebilir ve öte yandan, tüketimi teşvik etmesi sayesinde kapitalizmin çarklarını yağlama görevi de görebilir.⁹ Kütüphane odaklı bir yayın içinse, bunları söylemek, gerçekten çok zor. Dolayısıyla, kişilerdeki tüketim itkisi, medya – daha geniş anlamda kitle iletişim araçları – tarafından dışsal olarak kişilere öğretilmektedir ve bu amaçla, kişiler üzerinde muazzam bir ideolojik şiddet uygulamaktadır. Medyanın ya da genel olarak kitle iletişim araçlarının bu etkisi üzerine güncel olarak pek çok şey yazılmaktadır; ama ben özellikle, henüz TRT'nin dahi olmadığı bir zamanda, 1961'de, yayımlanan Abadan'ın (1961) çalışmasına dikkat çekmek istiyorum. Abadan bu çalışmasında, Ankara'daki üniversite öğrencilerinin serbest zaman etkinliklerini incelemiş ve kitle iletişim araçlarının, serbest zamanı değerlendirme üzerinde nasıl etkili olduğunu göstermiştir. Öğrencilerin, serbest zamanlarını adeta birer müstehlik¹⁰ gibi geçirdiklerinin yazan yazar, serbest zaman etkinlikleri olarak da daha çok “hazır” ve “ücretli” etkinliklerin tercih edildiğini yazmaktadır. Gerçi, bu etkinliklerinin seçiminde, iradi kararların yer almadığını da belirterek (Abadan, 1961, s. 22) bir bakıma özgür tercihten çok, az önce bahsettiğimiz, dışsal itkinin etkililiğine vurgu yapmaktadır. Ancak çalışmanın asıl önemi, daha internetin ve televizyonun olmadığı bir

9 Aşk-ı Memnu dizisindeki Bihter karakterinin taktığı takılardan, giydiği çizmelere kadar kullandığı her nesnenin, Bihter ön adıyla piyasada nasıl rağbet gördüğünü, ana haber bültenlerinden hep beraber takip ettik.

10 Tüketici

dönemle, günümüzü kıyaslamaya ve fikir yürütmeye imkân tanımasından gelmektedir.

Kişilerdeki tüketim itkisinden bahsetmişken, tüketici davranışları üzerine gerçekleştirilen bir araştırmanın bulgularına değinmenin yerinde olacağını düşünüyorum. Araştırmada sorulan, “Hafta sonları veya boş zamanlarımda alışveriş merkezlerine sadece gezmek amacıyla gittiğim olur” ifadesine tüketicilerin %54,6’sı katıldığını ifade etmiştir (Çubukçu, 1999, s. 140). Aynı tüketiciler, “Gelirin artması tüketimi artıran en önemli etkidir” ifadesine ise %92 oranında katıldıklarını ifade etmişlerdir (s. 142). Yani, iktisadî sermayeleri, şimdikinden daha fazla olsaydı, AVM’lerdeki aylak gezintinin de paralel bir şekilde artacağını söylemek, bir öngöründen de öte anlam taşımaktadır. Ama asıl dikkat çekici olan bulgu, daha önce sıkça vurguladığımız, tüketimin yeni yaşam tarzlarını biçimlendirdiğine dair olan bulgudur: “Tüketim insanların yaşam tarzlarını biçimlendirir” ifadesine tüketiciler %74,1 gibi yüksek oranda katıldıklarını belirtmişlerdir (s. 149).

Bu çalışmanın haricinde ayrı ayrı öğretim elemanları, öğrenciler ve memurlar üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar da, farklı kesimlerin boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerini göstermesi açısından önemlidir. Ankara ili kapsamında gerçekleştirilen araştırmada, öğretim elemanlarının toplamda %35,9 oranında; alışveriş yaptıkları, televizyon seyrettikleri, müzik dinledikleri, gezdikleri ve kahveye/lokale gittikleri tespit edilmiştir (Güngörmüş, Yetim ve Çalık, 2006, s. 292). İlk üç seçeneğin, tüketim toplumuna uygun düşen kalıplar olduğu hemen göze çarpıyor.¹¹ Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksek Okulu öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmaya göre ise, öğrencilerin %61 oranında müzik dinlemeye, televizyon izlemeye ve sinemaya-tiyatroya gitmeye vakit ayırdıkları tespit edilmiştir (Aydoğan ve Aral, 2007, s. 128). Devlet memurlarının boş zamanlarını değerlendirmesi üzerine yapılan bir diğer çalışmada ise boş zamanın büyük oranda evde geçirildiği (%42,94), evde ise %32,69 oranında televizyon izlendiği, %20,30 müzik dinlendiği, kitap okumanın ise %13,07 oranında kaldığı görülmektedir. Ama daha da ilginç boş zamanın, iyimser teorisyenlerce belirtilen eğitici özelliği sadece %8,42 olarak tespit edilmişken, katılımcılar boş zamanın %25,78 oranında “sıkıntıyı azalttığını” belirtmiştir (Özdağ, Yeniçeri, Fişekçioğlu, Akçakoyun ve Kürkçü, 2009, ss. 313-314). Sanırım bu, boş zamana hangi anlamların yüklendiğini çok güzel ifade etmektedir. Bu üç çalışmanın bizim açımızdan önemli tarafı, tespit ettikleri verilerden ziyade, araştırmada seçenek

¹¹ *Kültür endüstrisinin bir ürünü olarak* müziğin de, tüketim toplumuna hizmet ettiği, günümüzde bir gerçektir.

olarak – bırakın halk kütüphanesini – genel olarak *kütüphane kelimesine dahi yer vermemiş olmalarından kaynaklanmaktadır*.¹² Bu, son derece düşündürücü bir durum olmakla birlikte, halk kütüphanesi seçeneğinin de yer aldığı çalışmalara göz atıldığında da değişen bir şeyin olmadığı görmek, ilk durumun ne kadar anlaşılabilir olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, ilk olarak Etimesgut İlçe Halk Kütüphanesinin kullanım etkinliğinin değerlendirildiği çalışma incelendiğinde, çalışmaya konu olan katılımcıların %39'unun boş zamanlarında televizyon izlediği, %48'inin bilgisayar kullandığı, %30'unun müzik dinlediği ve yalnızca %6'sının Etimesgut İlçe Halk kütüphanesine gittiği görülmektedir (Şahin, 2007, s. 102).

Türkiye'de halk kütüphanelerinin yaşam boyu öğrenme konusundaki yetersizliği ve nedenleri üzerinde duran bir çalışmada ise, halkın, etkinlikler konusunda halk kütüphanesine istek iletilmedikleri sorusunun yanıtı, %83,3 oranında hiçbir istek iletilmediği şeklinde tespit edilmiştir (Ersoy, 2009, s. 93). Halk kütüphanelerinin, yaşam boyu öğrenmeye etkisinin olup olmadığına – üstelik bu sefer yönetici ve kütüphanecilere soruluyor – bakıldığında ise “evet” diyenlerin oranı sadece %19,1 olarak tespit edilmiştir (Ersoy, 2009, s. 98). Halkın ilgisizliğinin son derece aşikar olduğu bir toplumsallıkta, aynı zamanda kütüphanecilerin de bu ilgisizliğin bir parçası olması, vahim bir durum olmakla birlikte, anlaşılmayacak bir durum değildir. Zira her birey, içinde yaşadığı kültürün hem bir alımlayıcısı hem de onun taşıyıcısıdır. Bu anlamda, kütüphaneci olsun olmasın, herhangi anlamlı bir fark tespit etmek zor görünmektedir.

Son olarak, öğretmenlerin, halk kütüphanesini kullanma alışkanlıkları üzerinde yapılan bir çalışmada, öğretmenlerin %95,3'ünün hiç kütüphaneye gitmediği bulgulanmıştır. Ancak burada, gitmeme oranının yüksekliğinden daha fazla dikkat çeken nokta, gitmeme nedenleri olarak gösterdikleri gerekçelerdir. Öğretmenler, halk kütüphanelerini kullanmama nedenleri olarak “zamanım az” (%35,4), “gereksinim duymuyorum” (%38,6)¹³ ve “kütüphane uzak” (15,7) şeklinde gerekçeler göstermişlerdir (Yılmaz, 2002, ss. 452-453). “Zamanım az” ya da “kütüphane uzak” şeklinde verilen cevaplar, halk kütüphanelerinin güncel durumları göz önüne

12 Kuşkusuz bunun, öznel tercihlerden ötürü mü yoksa çalışma öncesinde tespit edilen ön verilen neticesinde, ihmal edilebilir olması sonucu mu olduğunu bilemeyiz; ama her halükarda, bir eksikliği yansıttığı muhakkaktır.

13 Benzer bir bulgu da şu şekilde tespit edilmiştir: Katılımcıların %44'ü halk kütüphanesine gereksinim duymuyor, %44'ü gitmek zorunda kalırlarsa kullanıyor ve sadece %12'si kullandığını belirtiyor (Şahin, 2007, s. 104).

alındığında, haklılık payı taşımaktadır. Türkiye'de halk kütüphanelerinin az sayıda oldukları, büyük oranda ulaşımın kolay olduğu mahallerde olmadığı ve çalışanların işlerinden çıktıkları bir vakitte, halk kütüphanelerinin de kapandıkları bilinen bir şey. Öte yandan, bunun, bütünüyle halk kütüphanelerine içsel bir problem olarak yansıtılması doğru olmayacaktır. Çok açık ki, halk kütüphaneleri, birer kültürel kurum olarak, hükümetlerin politikalarında gözetilmesi gereken önemli noktalardan biridir; oysa halihazırda halk kütüphanelerine ilişkin bir yasa bile mevcut değildir. Dolayısıyla buradaki sorun, doğrudan halk kütüphanelerine içsel noktalarda aranmak yerine siyasal üst-yapıda aranmalıdır. Öğretmenlerin verdikleri yanıtlardan bir diğeri ve aynı zamanda en dikkat çekici olanı gereksinim duymama da, genel zeminde, üst-yapısal bir sorundur. Ancak burada, yalnızca siyasal üst-yapı değil, ideolojik üst-yapı da belirleyici olarak yer almaktadır. Yılmaz (2002, s. 454) bu konuyu değerlendirirken, gereksinim duymama sorununun, büyük ölçüde eğitim sistemindeki yapısal bozukluklardan kaynaklandığını belirtmekte; ancak bunun başka nedenlerinin olduğunu da eklemektedir. Bu doğrudur; çünkü eğitimdeki yapısal bozukluklar, kendinden menkul bir değere sahip değildir; siyasal, kültürel ve ideolojik olarak belirlenmektedir. Yılmaz'ın da kastettiği bu olsa gerek. Ancak diğer çıkarımların yanında buradan çıkartılabilecek asıl çıkarım kişilerin halk kütüphanelerine “gereksinim duymaması”nın boş zamanlarını başka şeylerle geçirdiklerinin örtük bir ifadesi olmasıdır. Bu başka şeyler ise, hiç kuşku yok ki, değişen iktisadî sermayeler nispetinde erişilen, tüketim toplumunun onadığı etkinliklerden oluşmaktadır. Daha az iktisadî sermayeye sahip olanlar televizyon izlerken, daha fazlasına sahip olanlar lüks mekanlara gitmektedirler ya da başka deyişle, meta mübadelesi edimine katılmaktadırlar; yine de özünde, değişen bir şey olmamaktadır.

Halk kütüphanelerinin toplumumuzdaki yerine ilişkin bu tip verileri ve örnekleri arttırmak kuşkusuz mümkündür; ancak, yine aynı nedenle, bu veriler ve örnekler içinde boğulmak da mümkündür. Dolayısıyla, veri ve örnek sağanağına şimdilik bir nokta koyuyorum.

Bu noktayı koyduktan sonra, üzerinde bilhassa durduğum alışveriş merkezleri ile halk kütüphaneleri arasında, estetik açıdan, ufak bir kıyas yapmanın, *tercih bağlamında*, konuyu biraz daha açacağını düşünüyorum.¹⁴

14 Alışveriş merkezleri, burada, bilinçli olarak seçilmiştir; çünkü günümüzde tüketim toplumu ideolojisini en görünür bir şekilde temsil eden mekânlar buralardır. Bununla birlikte, alışveriş merkezleri sadece bir örnektir. Alışveriş merkezleri için söylenenler diğer mekanlar ya da etkinlikler için de az-çok

“Serbestçe gezinilen, satın alma zorunluluğunun bulunmadığı, vitrin seyri şeklindeki alışveriş türünün yaygın olduğu” (Özcan, 2007, s. 57) AVM’ler, Baudrillard (1997, ss. 18-19) ın niteliyle birer kaleideskopa benzemektedir; yani her şeyi içine alan mekânlardır buralar. İçlerinde kafe, sinema, kitapçı, oditoryum, incik boncukçular ve diğer birçok mağazalar olduğu gibi aylak gezinti ve nesnelere flörtün de mekânları olmaktadır aynı zamanda. Bu bir boyuttur; bununla ilişkili diğer bir boyutu ise, AVM’lerin estetiksel özellikleri oluşturmaktadır. Gösteriler yaratarak tüketicileri kendilerine bağlamayı amaçlayan alışveriş merkezleri, adeta estetikleştirilen gündelik hayatın canlandırıldığı tiyatro sahneleridir; tüketiciler için büyüleyici sahneler sunmaktadırlar (Özcan, 2007, s. 63). Bu mekânlar, stratejik bir biçimde belirlenmiş zamanlarda çeşitli gösteriler, yarışmalar, eğlenceler, defileler düzenlerler, ünlüleri konuk ederler (Fiske, 1999, s. 57) ve bu da, bu tür mekânların çekiciliğini arttıran faktörlerdendir. Ama bunlara bir de görkemli ve modern mimari yapılar şeklindeki AVM binalarını eklememiz gerekmektedir. Gerçekten de, AVM’lerin çekiciliğini en başta sağlayan şeyler çevresi ve kendisi estetikleştirilmiş modern bir bina, iyi düzenlenmiş yürüyüş alanları, her yerden görülebilecek görsellerle ve ışıklarla süslenmiş tavanlar, özel olarak tasarlanmış parklar ve sayamadığımız onca estetik unsurlardan oluşmaktadır. Her yeni açılan AVM’nin, bu konuda birbirleri ile nasıl rekabet ettiklerini, her yerde gördüğümüz reklamlardan anlayabiliriz. Çünkü şunun farkına varılmıştır: “Yaşamda mutluluğun ilk şartı çevrenin güzelliğidir” (Baudrillard, 1997, s. 21). Mantık budur; geçerli olan mantık da budur aynı zamanda. Diğer taraftaysa, ülkemizdeki halk kütüphanelerine baktığımızda – bazı iyi örneklerle rastlansa da – tam tersi bir durumla karşılaştığımızı görüyoruz: estetik yoksunluğu. Kütüphanecilik mesleğinin içinde olanlardan ya da ilgililerden zaten sık sık buna dair şeyler okuyor veya duyuyoruz; ancak Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi için Ekşi Sözlük’te yazılmış olanları paylaşmanın daha ilginç olabileceğini düşünüyorum. Bunlardan ilki “yerin altındaki uçsuz bucaksız depolarıyla, çalışanlarının bile tam olarak bilmediği kadar çok kitap sayısı, kasvetli dış cephe boyasıyla, o yoğun, tozlu, esrarengiz kitap kokusu ve sihir dolu büyük salonuyla her gittiğimde hogwarts'a benzettiğim...” (Dream Eater, 2007) diye devam edip gitmektedir. Diğerleri ise “caddedeki ağaçlardan dolayı zaten güneşin olmadığı kış günü eski kütüphane iki kat karanlık olurdu, bir de masa lambasını yakardım ki...” (Sammie White, 2010) demiş ve bırakmış.

Kütüphanelerin kasvetli hallerine işaret eden şu ifade de dikkate değer: “Kitapların rengârenk hallerini daha eskimeden koyu renkli ciltlerin içine hapseden Türkiye’deki uygulamalar insanın aklına geliyor” (Büyükyıldız, 2010). Oysa, günümüzün postmodern toplumunda gerekli olan şey, tam da bu ifadeleri okuduğumuzda halk kütüphanelerinde bulunmadığını anladığımız şey oluyor: estetik. Aynı zamanda, halk kütüphanelerinin tercih edilmemesine dair de bir ipucu buluyoruz bu cümlelerden.

Ülkemizde, boş zaman ve halk kütüphanesi arasındaki ilişki üzerinde en fazla mesaiyi harcadığımız sandığım akademisyenlerden Yılmaz (1996, s. 40), kitabında, halk kütüphanesi kullanımının azlığına ilişkin, burada hepsini ele alamayacağımız, bir takım sosyolojik “nedenler” sıralamaktadır. Nedenler arasında; yaşama tarzlarına bir vurgu yapılarak, bunun, halk kütüphanesi kullanımını etkileyeceği; bireylerin boş zamandanlenme alanıyla ilgili olarak halk kütüphanesini kullanmak konusunda bilgi sahibi olmadıkları ya da bu tip etkinlikleri, halk kütüphanesine göre daha işlevsel ve kolay olan diğer araçlarla giderdiklerini ifade etmektedir. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken husus, bu sayılanların bir nedenden çok bir sonuç olduğudur. Maddeleri tek tek ele almak, yer darlığından dolayı mümkün değil; ama özellikle yaşama tarzlarının halk kütüphanesini kullanmayı geriye iten bir unsur olduğu çok aşikârdır ve bu, doğrudan, tüketim toplumu ideolojisinin başat kıldığı yaşam/hayat tarzları ile ilgili bir durumdur. Sık sık ifade ettiğimiz gibi, günümüzde, başat olan hayat tarzı “tüketimcilikle” anlamına kavuşmakta ve bu hayat tarzları içerisinde halk kütüphanesine yer tanınmamaktadır. Nitekim Yılmaz (1996, s. 77), çalışmasının başka bir yerinde söylediklerimi de destekleyecek bir biçimde, “bireylerin, halk kütüphanesini bir kurum olarak boş zaman değerlendirme olgusu ile ilgili görmediklerini ve/veya bu etkinlikleri gerçekleştirilmede halk kütüphanelerinden yararlanmayı düşünmediklerini/düşünemediklerini” söylemektedir. Bu nokta son derece önemli ve heyecan vericidir; çünkü Yılmaz burada, “düşünemedikleri” diyerek, benim ideolojik belirlenim olarak ifade ettiğim – yani düşünüş ve eyleyişi kapsayan bir belirlenim – kavrama çok yaklaşmaktadır; ama ne yazık ki, bu ideolojik belirlenimin ne olabileceğine dair bir cümleye yer vermeyerek, bir anlamda eksik bırakmaktadır.

Tam burada, tüketim toplumunun etkilerine değindikten sonra, esasında başlı başına bir çalışmayı hak edecek bir konuya, çelişki görünümündeki bir konuya – denemenin dar sınırları içerisinde de olsa – değinmenin sırası gelmiş gibi görünüyor. Başlangıç noktası olarak Selma Aslan (2009) ın değerli makalesinin çok uygun

olduğunu düşünmekteyim. Selma Aslan, makalesinde, çeşitli araştırmalardan da yararlanarak, ABD ve bazı Batı ülkelerindeki halk kütüphanelerinin durumları, buraların kullanılması ve insanların yaşamlarındaki yerleri ile ilgili son derece olumlu veriler aktarmakta; buna karşılık, ülkemizdeki durum incelendiğinde, benzeri verilerin saptanamadığını ifade etmektedir. Tüketim toplumunun, başta ABD olmak üzere, Batı menşeli olduğunu ve buradan tüm çevre uluslara nüfuz ettiğini – ve tüketim toplumu ideolojisinin Türkiye özgülünde halk kütüphanesi kullanımını olumsuz etkilediği iddiamızı – hatırladığımızda bunun, Aslan'ın aktardıkları ile çelişkili bir durumu nitelediği düşünülebilir. Nitekim, tüketim toplumu kasırgasının en şiddetli yaşandığı yerler olan Batı ülkelerinde, aynı zamanda halk kütüphanesi kullanımının da – ifade benzerliğini sağlamak adına – şiddetli olduğunu görmekteyiz. Örneğin Avrupa Komisyonu destekli hazırlanan bir çalışmada, 2001 yılı verilerine göre halk kütüphanelerine kayıtlı olanların nüfusa oranı; A.B.D.'de %21, Fransa'da %20, Almanya'da %10, İtalya'da %28, Finlandiya'da %46, Norveç'te %29, Danimarka'da %35, Polonya'da %19, Litvanya'da %23, Macaristan'da %14 olarak tespit edilmiştir. Kişi başına ziyaret oranlarına bakıldığında; A.B.D. %4,09, Fransa'da 5,21, Almanya'da 3,64, İtalya'da 5,27, Finlandiya'da 12,39, Norveç'te 4,98, Danimarka'da 6,14, Polonya'da 1,31, Litvanya'da 2,69, Macaristan'da 1,66 olarak verilmektedir. Ülkemizde ise, bu verilerle aynı paralellikte verilere rastlanılmamaktadır. Aynı çalışmada ülkemizde, kayıtlı kullanıcıların nüfusa oranı 2001 yılında %1, kişi başına ziyaret oranı ise 0,28 olarak tespit edilmiştir (Fuegi, 2004, ss. 67-68). İlk bakışta, gerçekten de, bir çelişki olduğu izlenimini edinmemiz çok olasıdır; ancak, bunun bir çelişki olmadığı ve sadece, açıklanması gereken bir karanlık nokta olduğu, kanımca, doğrudur. İlk; tüketim toplumunun her yerde ve her zaman, aynı şiddette ve etkide ve aynı manipülatif güçte olduğu iddiasında değiliz. Bu düşünce, her bir yerelliğin özgül süreçlerini göz ardı etmek olacağından aynı zamanda somutluktan da uzaklaşmak anlamına gelecektir. İkincisi, tüketim toplumu ideolojisi de, diğer ideolojiler gibi, yerel ideolojik motiflerle beslenmekte, karşılıklı bir ilişki içerisine girmektedir. Demek ki burada, konuyu açıklamak için, sadece ve sadece tüketim toplumu ideolojisi üzerinde durmakla yetinmeyiz; bunun yanında, ülkemizin özgüllüğü içinde, konuyu açıklamada elzem olan başka bir parametreye değinmek zorunluluğu kendini dayatmaktadır. Bu parametreye, yer sıkıntısında dolayı, derinlemesine değinilmeyecektir; ama genel bir fikir verebilecek kadarının söylenebileceğini sanıyorum.

Üstün (2000, s. 19), Hamit Zübeyr Koşay'ın 1925'de hazırlamış olduğu raporu değerlendirirken şunları söylemektedir:

“Kütüphane kökenimiz değerlendirildiğinde, geleneğimizde kütüphanenin yalnızca eski kültürleri ya da tarihsel süreçleri inceleyecek olanlarla din ilgililerinin yararlandığı yerler olarak bilindiği, halk kesiminin çeşitli katmanlarının kitap ve bilgi gereksiniminden doğan bir kuruluş olmadığı ve toplum-kütüphane ve kitap ilişkilerinde sağlam bir temel bulunamadığı izlenimini vermektedir”.

Alıntıda, genel olarak kütüphanelerden bahsedilmiş; ama bunu “halk kütüphanesi” olarak değerlendirmek de, pekala mümkün görünüyor. Şimdilik bunu bir kenarda aklımızda tutalım ve devam edelim. Halk kütüphanesinin ilk ortaya çıkışı MÖ. 35-27 arasında Roma'da gerçekleşmiştir (Gates, 1969, s.11) denilse de, biz biliyoruz ki “halk kütüphaneleri 1850 Sanayi Devrimi ile bugünkü kimliğine kavuşmuştur” (Keseroğlu, 1989, s. 183). Yani modern anlamda halk kütüphanelerinin ortaya çıkışını 19. yüzyılın ortalarına kadar geri götürebilmekteyiz. Bu dönem, sanayileşmenin yanı sıra – ve ona koşut süreçler olarak – uluslaşmanın, kentleşmenin ve modern işçi sınıfının ortaya çıkışının yaşandığı bir dönem olmuştur. Uluslaşma, kentleşme ama özellikle modern işçi sınıfı denildiğinde, akla hemen, halk kütüphanelerinin ilk ortaya çıktıkları zamanki amaçları geliyor; çünkü, bu amaçlara baktığımızda, işçinin eğitilmesi (Üstün 2000, s. 36, Keseroğlu, 1989, s. 16) gibi, o dönemin şartlarına özgü bir durumla karşılaşıyoruz. Kuşkusuz burada bahsedilen “işçiler”, kentler olmadan düşünülemeyecek olan proletaryayı ifade etmektedir; çünkü proletarya kent işçisi demektir bir anlamda. Dolayısıyla burada karşımıza bir kent olgusu çıkmaktadır ki kentleşme; sanayileşmenin bir ürünü olduğu gibi, aynı zamanda “modernleşme sürecinin somutlandığı özel alanlardan” (Çulhaoğlu, 2002, s. 517) biridir. Modernleşmenin ve modernizmin de, kapitalizmin gelişimiyle ilgili ve bizatihi, kapitalizmin ürünü olduğunu (Çulhaoğlu, 2002, 517) söylememiz mümkündür. Nitekim Berksoy (2009, s.9) da kapitalizmi, ekonomide yaratılan bir modernizm olarak görmekte ve dahası, modernizmin de, genel kanıya göre Aydınlanmanın bir ürünü olduğunu söylemektedir. Ve böylece iç içe geçmiş ve halk kütüphanelerinin de dayanağını oluşturan olgulardan (sanayileşme, kentleşme, uluslaşma, modern işçi sınıfı), 18. yüzyılda Batı'da yaşanan ve başka toplumsal süreçler yanında, halk kütüphanelerinin içselleştirilmesi meselesine de doğrudan etki eden ve bunu açıklayan Aydınlanma Çağı'na gelip dayanmaktayız. Çelişki de tam bu noktada çözülmektedir.

Aydınlanma Çağı'nın ne olduğu ve neden önemli olduğu, kuşkusuz, burada ele alınamayacak denli geniş bir konudur. Dolayısıyla, bizi burada ilgilendiren asıl nokta,

Batı'da Aydınlanma süreci yaşanırken, aynı dönemde Osmanlı Devleti'nin, bu süreçten niçin uzak kaldığıdır? Bu konu üzerine de, ülkemiz literatüründe son derece doyurucu bir birikim mevcuttur; ancak halk kütüphanelerini de ilgilendiren bir boyutunun olması sebebiyle, çok kısa da olsa değinilmesi gerekmektedir.

“Osmanlı Devleti'nde yönetici zümre devlet aygıtı dışında özerk bir tartışma alanının oluşmasını önledi ve bu yüzden de Osmanlılarda Batı'dakine paralel bir Aydınlanma süreci yaşanmadı” (Timur, 2009, s. 22).

Timur'un bu tespitine katılmamak mümkün değil. Gerçekten de, bazı rezervler koymakla birlikte, Osmanlı Devleti'nde – zorunlu olarak – aydınlanma, modernizm ve sekülerizm karşıtı bir toplumsallığın mevcut olduğunu ve yönetici zümrenin de bu doğrultuda devindiğini söylemekte bir sakınca yoktur Nitekim “Osmanlı tarihine zihin yapıları ve düşünce akımları açısından baktığımız zaman özgür düşünce ürünü bir 'Osmanlı felsefesi'yle karşılaşmıyoruz” (Timur, 2009, s.16) Batı'ya baktığımızdaysa, aynı dönemde, halk kütüphanelerini de doğuracak olan bir Aydınlanma dönemi yaşandığını görmekteyiz. Diğer yandan da, Osmanlı Devleti'nde – son zamanlarında İstanbul'da görece yoğunlaşmış bir işçi sınıfı olmakla birlikte – gerçek anlamda ne bir işçi sınıfından ne bir kentleşmeden ne de bir sanayileşmeden bahsedebiliriz. Bu önemlidir; çünkü sözü edilen üç olgu da, modern halk kütüphanelerinin ortaya çıkmasında önemli etkenlerdir. Başka deyişle, halk kütüphanelerinin mayasında bunlar vardır. Osmanlı Devleti'ndeysen, bu koşulları sağlayacak ortamın bulunduğunu söylemek pek mümkün görünmüyor. Gerçi, Keseroğlu, (1989, s. 81) “'Halk Kütüphanesi' dendiğinde halkevlerini, Türk Ocaklarını, kütüphane-i Umumî'yi, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye kütüphanesini ve vakıf kütüphanelerini anımsayacak isek, Türkiye'de halk kütüphanesi dendiği zaman çok gerilere gitmek gerekecektir” diyerek, bir bakıma Osmanlı Devleti'nde de, modern anlamda halk kütüphanesinin ortaya çıkışına zemin hazırlayan şartların olduğunu ima etmektedir; ama bunu doğru olarak kabul etmek kolay görünmüyor. Zaten kitabının başka yerinde halk kütüphanesinin bir kavram olarak kullanılmasının cumhuriyet ile birlikte olduğunu (Keseroğlu, 1989, s. 92) söyleyerek, konuya açıklık getirmektedir. Kaldı ki, Osmanlı Devleti'nde, henüz vatandaştan bile bahsetmek mümkün değildi; oysa “ 'Vatan' ve 'vatandaş' kavramları 19. yüzyılda Aydınlanma ve kalkınmayı en iyi özetleyen iki sözcük” (Timur, 2009, s. 25) olmuştur. Bunun halk kütüphanesi için önemi ise; halk kütüphanelerinin işlevsel kılınabilmesi için, tanımlı bir vatandaş kavramına gereksinim duymasıdır. Oysa, aydınlanma, modernizm ve sekülerizm karşıtı bir toplumun, daha doğrusu yönetici zümrenin,

çıkarları gereği bu kavrama da karşı olması şaşılacak bir şey olmaktan uzaktır. 1908'de İttihat ve Terakki'nin iktidara yerleşmesi ile birlikte özellikle sekülerleşme ve başkaca ilerici görünümlü çabalar gerçekleştirilmişse de, bu çabaları bir aydınlanma hareketi olarak görmemiz, yine de yanlış olur. Dolayısıyla “Aydınlanmanın getireceği süreçlerin ve sonuçların Osmanlı'da yaşanmadığını, bunun daha sonra kendi içinde bir felsefe bütünlüğüne sahip olan yönetici elit tarafından cumhuriyet döneminde kısmen yapılabildiğini” (Berksoy, 2009, s. 12) söylemek, sanırım en doğru ifade olmaktadır.

Mustafa Kemal'in öncülüğünde hayat bulan ve kendini Cumhuriyet'le ifade eden dönem, kuşkusuz, yüzünü aydınlığa dönmüş, modern ve seküler toplum hayatını düşleyen, kalkınmayı ve sanayileşmeyi önüne hedef koymuş, bireylerin her birine vatandaş diye hitap eden bir dönemi ifade etmektedir ve bu bağlamda, sahip çıkılması gereken bir kazanımlar dönemidir; başka deyişle devrimler dönemidir. Ancak, ne yazık ki, yeterli olmamıştır; devrim ve özellikle sonrasındaki süreç “ideoloji, kültür ve felsefe yoksuludur; bu alanlardaki dönüşüm çabaları topluma nüfuz edemeyecek ve toplumu dönüştüremeyecek kadar cılız kalmıştır” (Giritli, 2002, s. 9). Bu tespitin, hassaslığı nispetinde, kulaklara hoş gelmeyeceği tahmin edilebilir. Ancak bir konunun hassas olması, o konuya toplum tarafından verilen önemle ilgili bir husustur; buradan konunun tartışılmayacağı anlamı çıkmamalıdır. Dolayısıyla, siyasi ve toplumsal tarihimizi göz önüne alıp nesnel düşündüğümüzde, bu dönemde inkâr edilemeyecek denli değerli kazanımlar elde edilmiş olsa bile, bu birikimin, cumhuriyet'in sonraki on yıllarına taşınmadığını görebilmemiz mümkün olacaktır. Bunun, itiraz kabul etmeyecek denli bariz bir örneği, Köy Enstitüleri'nin kapatılmasıdır ve sanıyorum ki, ülkemizde, siyasi dengeler uğruna kültür kurumlarının yok edilmesinin ne denli basit olduğuna – birçok örnek olmasına rağmen – başka bir örnek gerekli değildir. Günümüzdeyse, artık, bu tip örnekler kanıksanmış bir hale gelmiştir. Kaldı ki, günümüzdeki siyasi ve toplumsal şekillenmeler de bir anda oluşmamıştır; bunun kaynakları Cumhuriyet'ten sonra yaşanan süreçte aranmalıdır. Cumhuriyet'le birlikte bir modernleşme dönemine girilmesine girilmiştir ancak modernleşmenin kendi başına çağdaşlık ve ileriye dönüklük getireceği” fikri doğru değildir; günümüz Türkiye'sine bakıldığında bu açıkça görülmektedir. Geniş kitleler, modern hayat tarzlarını benimsemiş olmakla birlikte, ortada düpedüz gerici bir yapılanma söz konusudur (Çulhaoğlu, 2002, s. 525). Demek ki ülkemizde hala, Batı'da halk kütüphanelerinin mayasını hazırlamış olan aydınlanma geleneği eksikliği vardır. Osmanlı Devleti'nde bu aşıkardı; günümüzdeyse, her nasılsa

“demokrasi ve özgürlük” bayraktarlığı yapılarak bu eksikliğin üstü, toplu işne yardımıyla tutturulan örtüler ile örtülmeye çalışılmaktadır.

O halde “Kütüphaneler kaçınılmaz olarak çağlarının özelliklerini taşıırken, ana örgülerini, içinde buldukları toplumların sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yapı ve tavırları belirler” (Keseroğlu, 1989, s.30) görüşünden hareketle, Osmanlı Devleti'nde ve devamında Cumhuriyet döneminde, “olduğu kadarıyla” halk kütüphanelerinin bu yapılar ve tavırlar tarafından “olumsuz” anlamda etkilendiğini söyleyebiliriz. Bunu söyleyince de, Üstün'ün, Hamit Zübeyr Koşay'ın hazırlamış olduğu raporu niçin öyle değerlendirmiş olabileceğini anlamamız çok kolaylaşmaktadır, sanıyorum.

Dolayısıyla, tüketim toplumunun, diğer başka ülkelere oranla, ülkemizde, halk kütüphanesi kullanımını olumsuz etkilemesi bağlamında bu denli etkili olmasının bir açıklaması, Aydınlanma geleneğinin eksikliğinde aranabilir kanaatini taşıyarak, çelişkiden çıkış yolunun, bu şekilde bulunabileceğini düşünmekteyim.

Sonuç

Başta da ifade edildiği üzere, denemenin yazılma amacı, ortaya atılan iddianın kanıtlanmasından ziyade, alanımızda yaşanan ya da yaşanacak fikir tartışmalarına küçük de olsa bir katkıda bulunmak, farklı bir bakış açısı sunmak ve bu bağlamda bir görüş belirtmektir. Bu görüşe göre; boş zamanların anlamı, değişen iktisadî ve toplumsal yapılarla birlikte dönüşüme uğramış, içi boşaltılmış ve böylece, bireylerin kendilerini özgür hissedebilecekleri ve yeteneklerini hem kendi hem de toplum yararına geliştirebilecekleri zaman dilimi olmaktan çıkmıştır. Bu dönüşümün itici gücüne baktığımızda, karşımıza kapitalizm ve onun, boş zamanı da kapsayan kültür-eğlence-dinence alanındaki hegemonya aracı üreticisi kültür endüstrileri çıkmaktadır. Kuşkusuz, bu alanlar üzerindeki başat ideoloji, kapitalizmin özgül bir ideolojisi olarak, tüketim toplumu/kültürü ideolojisinden başkası değildir. Denemeye göre, tüketim toplumu ve ona uygun olarak edinilen yaşam tarzları, bir bütün olarak, halk kütüphanesi kullanımını, olumsuz anlamda etkilemektedir. Bunun ülkemiz için, özellikle geçerli olduğuna inanılmakla birlikte, başka ülke örneklerine bakıldığında bir çelişkinin varlığı sezilmektedir. Bundan çıkış yolu ise, ülkemizdeki halk kütüphanesi kullanımını doğrudan etkileyen ve bu anlamda, tüketim toplumunun da etkisini bu denli hissettirmesini kolaylaştıran, Aydınlanma geleneği eksikliğinde bulunmuştur. Bu geleneğin eksikliğinin ise, genel anlamda kütüphanelere zaten ilgisiz olan toplumumuzu, halk kütüphanesi kullanımını anlamında, tüketim toplumunun ayartmalarına son derece açık hale getirdiği söylenmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

- Abadan, N. (1961). *Üniversite öğrencilerinin serbest zaman faaliyetleri: Ankara yüksek öğrenim gençliği üzerinde bir araştırma*. Ankara: Ajans-Türk Matbaası.
- Adorno, T. W. (2005). Kültür endüstrisini yeniden düşünmek. E. Mutlu (Der.). *Kitle İletişim Kuramları* içinde (ss. 240-249). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Althusser, L. (2004). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (A. Tümertekin, Çev.). 3. bs. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Argın, Ş. (1992). Boş zamanın toplumsal anlamı üzerine notlar. *Birikim*, (43), 29-41.
- Aslan, S. (A). (2009). *2023 Türkiye vizyonu, halk kütüphanesi politikaları ve Çemişgezek: Batı ülkeleri ve Türkiye halk kütüphanelerinin işlevsel açıdan bir karşılaştırması*. Türk Kütüphaneciliği, 23 (1), 169-200.
- Aydoğan, Y. ve Aral, N. (2007). Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu öğrencilerinin boş zamanlarını değerlendirme durumlarının incelenmesi. *Millî Eğitim*, 35 (173), 125-136
- Aytaç, Ö. (2002). Boş zaman üzerine kuramsal yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 231-260.
- Aytaç, Ö. (2004). Kapitalizm ve hegemonya ilişkileri bağlamında boş zaman. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (2), 115-138
- Aytaç, Ö. (2006). Boş zamanın değişen yüzü: yaşam deneyimleri ve kimlik inşası. *Sosyoloji Dergisi*, (15), 57-91.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve hoşnutsuzlukları*. (İ. Türkmen Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim toplumu*. (H. Deliceçaylı ve F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2006). *Sessiz yığınların gölgesinde toplumsalın somu*. (O. Adanır, Çev.). 3. bs. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Berksoy, T. (2009). Aydınlanma ve ekonomi: genel bir değerlendirme. T. Berksoy (Yay. Haz). *Aydınlanma ve Ekonomi* içinde (ss. 7-14). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Bınarbaşı, F. (2006). *Üniversite öğrencilerinin okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıklarının incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisan tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Büyükyıldız, F. (2010). İsviçre Halk Kütüphanesinde Nasrettin Hoca. *KütüphaneSever Bülten*, (20).
<http://kutuphanesever.blogspot.com/search/label/Feridun%20B%C3%BCy%C3%B0Cky%C4%B1ld%C4%B1z> adresinden 10 Ekim 2010 tarihinde erişildi.
- Çakın, İ. (1986). *Kütüphanenin toplumsal konumu ve işlevleri*. TKDB, 35 (1), s. 8-16.
- Çubukçu, M. İ. (1999). *Küreselleşme süreci içinde tüketim toplumu ve tüketim kültürü*:

- (tüketim toplumu ve tüketim kültürü ile ilgili Erzurum'daki tüketiciler üzerinde bir saha araştırması). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Çulhaoğlu, M. (2002). *Doğruda durmanın felsefesi*. İstanbul: YGS Yayınları.
- Dream Eater. (2007, 4 Kasım). *Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi*. Ekşi Sözlük'e gönderilen yorum,
<http://www.eksisozluk.com/show.asp?t=adnan%20%C3%B6t%C3%BCken%20il%20halk%20k%C3%BCt%C3%BCphanesi> adresinden 10 Ekim 2010 tarihinde erişildi.
- Doğan, E. (2009). *Tüketim toplumunda müzelerde yaşanan değişimlerin devlet müzeleri ve özel müzeler bağlamında değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ersoy, A. (2009). *Yaşam boyu öğrenme ve türkiye'de halk kütüphaneleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve tüketim kültürü*. (M. Küçük, Çev.). 2. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fiske, J. (1999). *Popüler kültürü anlamak*. (S. İrvan, Çev.). Ankara: Ark.
- Fromm, E. (1996). *Özgürlükten kaçış*. (Ş. Yeğin, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fuegi, D. ve Jennings, M. (2004). *International library statistics: trends and commentary based on the Libecon Data*. LIBECON.
<http://www.libecon.org/pdf/InternationalLibraryStatistic.pdf> adresinden 12 Ekim 2010 tarihinde erişildi.
- Gates, J. K. (1969). *Guide to the use of books and libraries*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Giritli, A. (2002). Türkiye'de kriz döngüsü ve solda muhasebe. *Gelenek*, (61), 3-21
- Güngörmüş, H. A., Yetim, A. A. ve Çalık, C. (2006). Ankara'daki Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında görev yapan öğretim elemanlarının boş zamanlarını değerlendirme biçilerinin araştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14 (1), 285-298
- Halaçoğlu, B. (2009). Tüketim kültürü, yaşam tarzları ve 1990'lı yıllar: Yeni kuşak türkiye sinemasında 'marjinal' kimlikler. B. Dağtaş ve E. Dağtaş (Der.). *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları* içinde (ss. 267-302). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Halk kütüphanesi hizmeti: Gelişim için IFLA/UNESCO ilkeleri*. (2007). (B. Yılmaz, Çev.). 2. bs. İstanbul: TKD İstanbul Şubesi.
- Inglis, F. (2005). Frankfurt Okulu. E. Mutlu (Der.). *Kitle İletişim Kuramları* içinde (ss. 221-226). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Kayadevir, A. (2010). Tarafsızlık ilkesinin kütüphanecilerin toplumsal sorumluluklarıyla çelişkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 24 (1), 106-117
- Kellner, D. (2005). Kültür endüstrileri. E. Mutlu (Der.). *Kitle İletişim Kuramları* içinde (ss. 233-239). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Keseroğlu, H. S. (1989). *Halk kütüphanesi politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde*

- durum*. İstanbul: TKD İstanbul Şubesi.
- Lafargue, P. (2009). *Tembellik hakkı*. (H. İlhan, Çev.). Ankara: Alter Yayıncılık.
- Morva, A. D. (2006). Bir serbest zaman etkinliği olarak sinema. *İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi*, (27), 113-124.
- Özcan, B. (2007). 'Rasyonel Satın almak' ve 'boş zaman sürecine ait alışveriş' eylemlerinin birlikte sergilendikleri mekânlar: Alışveriş merkezleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 39-68.
- Özdağ, S., Yeniçeri, M., Fişekçioğlu, İ. B., Akçakoyun, F. ve Kürkçü, R. (2009). devlet memurlarının boş zaman değerlendirme eğilimleri, antropometrik ve fiziksel uygunluk seviyeleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 307-323.
- Özdemirci, F. (1990). 'Niçin Az Okuyoruz' kamuoyu araştırması sonuçlandı. *Türk Kütüphaneciliği*, 4 (3), 154-155
- Özen, Z. (2010). Aşk-ı memnu: Tüketim aşkının yasak lezzeti. *Birikim*, (256/257), 58-63.
- Pulman ilkeleri el kitabı: (Halk kütüphaneleri için klavuz)*. (2004). (T. Akbaytürk ... [vd.], Çev, S. (A.) Aslan, Çev. Ed.). İstanbul: TKD İstanbul Şubesi.
- Sağlamtuğ, T. (1990). Türkiye'de üniversite kütüphanecilik bölümlerinin 4. sınıf öğrencilerinin özgür (boş) zaman ders dışı okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 4 (1), 3-21.
- Sammie White. (2010, 2 Ekim). *Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi*. Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi. Ekşi Sözlük'e gönderilen yorum, <http://www.eksisozluk.com/show.asp?t=adnan%20%C3%B6t%C3%BCken%20il%20halk%20k%C3%BCt%C3%BCphanesi> adresinden 10 Ekim 2010 tarihinde erişildi.
- Şahin, G. (2007). *Halk kütüphanelerinin toplumsal rolü ve Etimesgut İlçe Halk Kütüphanesinin kullanım etkinliğinin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisan tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük. <http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden 12 Eylül 2010 tarihinde erişildi.
- TKD İstanbul Şubesi. (2004). *Halk kütüphaneleri bildirgesi*. http://www.kutuphaneci.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=66&Itemid=100 adresinden 12 Eylül 2010 tarihinde erişildi.
- Tezcan, M. (1993). *Boş zamanlar sosyolojisi*. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Timur, T. (2009). Osmanlı Devleti, Aydınlanma ve Ulus-Devlet. T. Berksoy (Yay. Haz.). *Aydınlanma ve Ekonomi* içinde (ss. 15-27). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Üstün, A. (2000). *Halk eğitimi ve halk kütüphaneleri*. İstanbul: Gençlik Copy Center.
- Yanıklar, C. (2010). Tüketim kültürü, kapitalizm ve insan ihtiyaçları arasındaki ilişki üzerine bir tartışma. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 34 (1), 25-32.

- Yılmaz, B. (1989). Boş zaman ve halk kütüphanesi: Kavramsal bir yaklaşım. *Türk Kütüphaneciliği*, 3 (4), 200-206.
- Yılmaz, B. (1996). *Halk kütüphanesi kullanımı: Sosyo-ekonomik bir çözümleme*. İstanbul: TKD İstanbul Şubesi.
- Yılmaz, B. (2002). Ankara'daki ilköğretim öğretmenlerinin okuma ve halk kütüphanesi kullanma alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 16 (4), 441-460.
- Yılmaz, B., E. Köse ve Korkut, Ş. (2009). Hacettepe Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi öğrencilerinin okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 23 (1), 22-51.
- Zipes, J. (2005). Frankfurt okulu ve kültür eleştirisi. E. Mutlu (Der.). *Kitle iletişim kuramları içinde* (ss. 227-232). Ankara: Ütopya Yayınevi.